

LUND UNIVERSITY

Black Russian

Moralkonservativa mardrömmar om totalitär neoliberalism

Höjdestrand, Tova

Published in:
Tidsskriftet Antropologi

2018

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Höjdestrand, T. (2018). Black Russian: Moralkonservativa mardrömmar om totalitär neoliberalism. *Tidsskriftet Antropologi*, (78), 33-55.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Other

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

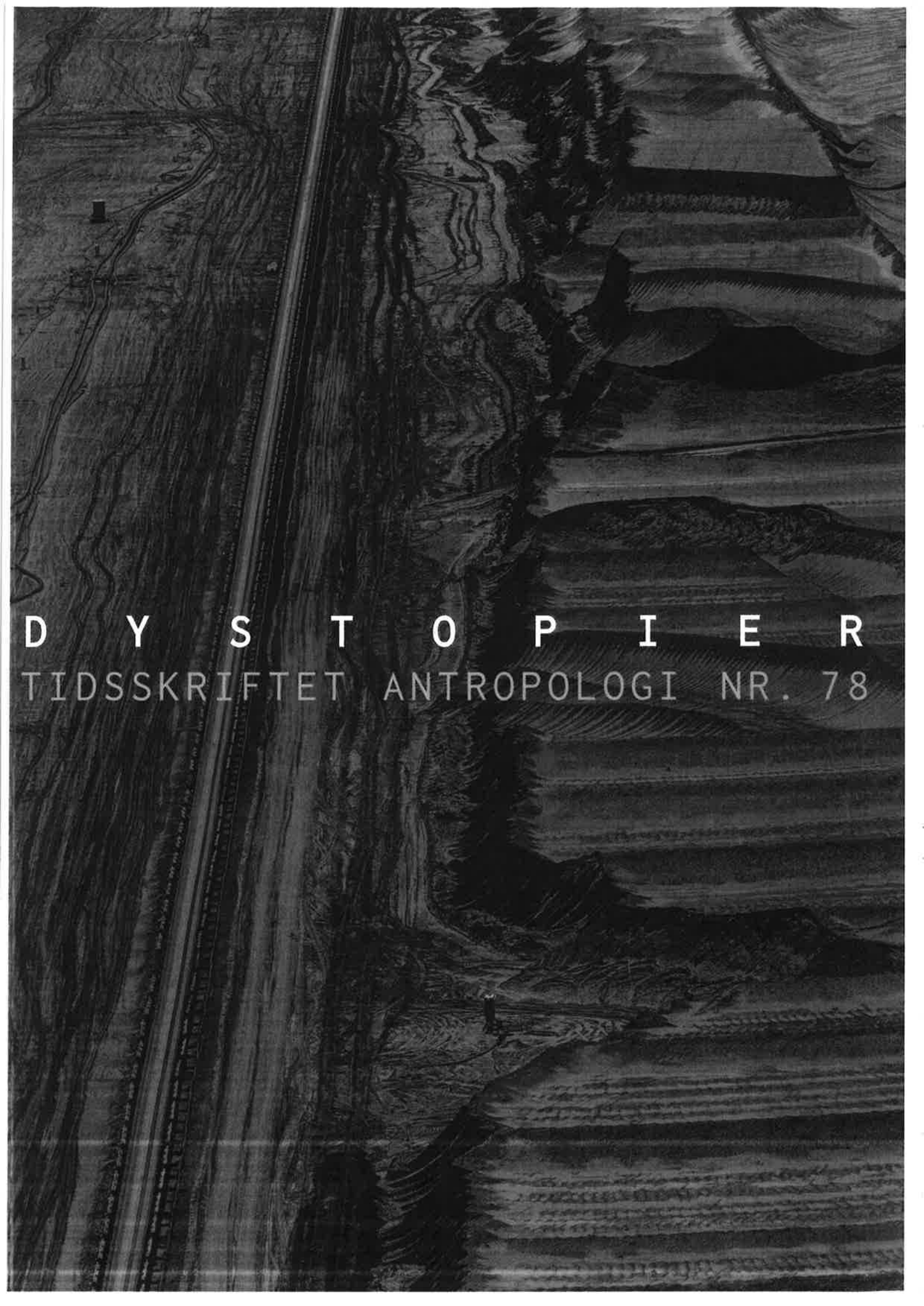
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

D Y S T O P I E R
TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 78

BLACK RUSSIAN

Moralkonservativa mardrömmar om totalitär neoliberalism

TOVA HÖJDESTRAND

När vi började, år 2010 eller lite innan, sa en präst att ni måste ha ett kloster som ber för er, för det här är ett andligt krig. Ni slåss på yttersta frontlinjen, och mot demoner, inte mot människor. Först fattade vi inte, vi tänkte det kanske var en slump trots allt, men sen förstod vi att han hade rätt. Det handlar verkligen om ett krig mot vår traditionella livsstil, mot familjen och hela samhället. De pratar om barns rättigheter, att staten ska bestämma hur föräldrar uppfostrar sina barn, men de är ute efter att utrota alla lokala traditioner så att ett enda dominant centrum ska kunna styra hela världen. Och i den nya världsordningen finns bara en frihet – att konsumera. Precis som i Väst, där är det traditionella samhället redan raserat. Men vi insåg ju att det finns många fler därute som inte heller gillar den här utvecklingen, så vi bestämde oss för att kämpa emot.

Vasilij är förman på en teknisk verkstad i en liten stad utanför Sankt Petersburg. Just fyllda femtio slutade han nyligen sitt jobb som kommunal administratör för att få mer tid till sin aktivistgrupp, „Föräldrakoalitionen för främjandet av rysk tradition, uppfostran och utbildning“. Kanske är ett dussin föräldrar aktivt engagerade, säger han, men det finns många passiva sympatisörer och framför allt många fler liknande grupper över hela landet. Det går bra, han är optimistisk, för även om „Föräldrarörelsen“, eller „Föräldragemenskapen“ som den också kallar sig, inte är speciellt omfattande rent numerärt,¹ sjuder den av vitalitet och växer snabbt, och den får allt mer uppmärksamhet av massmedier och etablerade politiker.

Själva rörelsen är inte ämnet för denna artikel (läs istället Højdestrand 2017a) som också endast flyktigt redogör för den sociala reformpolitik som föräldrarna ifråga kämpar mot (se Højdestrand 2016). Här kommer jag istället att avhandla rörelsens motor och raison d'être – berättelsen om västvärldens ihärdiga försök att inlemma Ryssland i en enad världsstat och om fiendens nya taktik. Efter århundraden av vapenskrammel bedrivs nu istället ett kulturellt och moraliskt krig,

där det primära målet inte är armébaser eller ens Kreml, utan den ryska familjen, själva navet för reproduktion av både tradition och människor.

Berättelsen är inte Föräldrarörelsens unika egendom – det finns fler varianter som utvecklas av andra aktörer, och inte minst plockar både Kreml och den ryskortodoxa kyrkan girigt men selektivt olika element från den i sina försök att ena nationen och trosgemenskapen. Men det är bland Föräldrarörelsens veteraner i den ryskortodoxa kyrkans mest konservativa och radikalt nationalistiska utkant-er som „entreprenörerna“ finns, de outtröttliga amatörpublicister som under två decennier vidareutvecklat berättelsen och anpassat den till nya sociala och politiska trender i det ryska samhället.

Berättelsen är svartsynt nog för att kvalificera sig till ett temanummer om „dystopier“, men jag vill understryka att själva begreppet är problematiskt. Ordet kommer från grekiskans *δυστόπος*, „dålig plats“, en antonym till utopi vars tvetydiga prefix (antingen *οὐ*, „ingen“, eller *εὖ*, „bra“) anger ett fiktivt idealsamhälle. Till skillnad från pessimistiska prognoser i största allmänhet implicerar alltså „dystopi“ precis som „utopi“ ett övermått, en orimlig extrapolering av tendenser i verkligheten. Därför är det svårtillämpat utan någon etablerad konsensus om vad som är rimligt och inte. Samma problem gäller begreppet „konspirationsteori“, som i detta sammanhang är svårt att undvika eftersom Vasilijs världsbild förutsätter ett distinkt „de“, en reell men dold grupp som målmedvetet agerar under falsk flagg. Här särskiljer jag inte begreppen analytiskt utan ser onda och dolda intentioner som en extra krydda till dystopin – skräckscenarion blir helt enkelt inte lika dystra om orsaksfaktorena inkluderar rena tillfälligheter eller triviala mänskliga misstag.

Själv ser jag hellre till kompromisslösheten, avsaknaden av nyanserande osäkerhetsmarkeringar som „tendenser“, „troligt“, eller „kanske“. Den manikeiska tudelningen av tillvaron i gott och ont fungerar som en politisk teknologi genom att begränsa ett ohanterligt utbud av information. Världen görs begriplig, ett handlingsutrymme skapas – man vet, kort sagt, vad och vem man ska slåss mot. Den anses symptomatisk inte bara för exotiska konspirationsteorier utan även för vad som slarvigt brukar avfärdas som „populism“ (Müller 2016), men behovet av att förenkla livet genom en viss utrensning i utbudet av verklighetsrepresentationer är betydligt mer utbrett. Det blir allt svårare att förlita sig på modernitetens illusion om en överblickbar, kontrollerbar realitet, eller på den förmodat objektiva och pålitliga vetenskap som tidigare förut utgjort sanningens garanti. Den post-moderna fragmenteringen av information, representation och auktoritet tvingar de flesta att i någon mån att retirera till begränsade „informationsbubblor“.

Dystopi och populism har samma förenklande funktion i Ryssland, även om moderniteten där tog sig andra uttryck vad gäller tilltro till sanning. I västvärlden

(eller i alla fall bland dess akademiker) ses „post“- eller „sen“modernitetens informationsmässiga individualism som ett uppbrott från modernitetens relativa sanningshegemoni. Den senare hade emellertid inte riktigt någon motsvarighet i Sovjetunionen, där information var en hårt kontrollerad bristvara. Den centralstyrda sanningen var för fragmentarisk och inkonsekvent för att vara övertygande, samtidigt som den inte tillät officiella alternativ. Det blev därför upp till den enskilde att i det privata försöka förstå och tolka världen, och så har det fortsatt. Glasnost ledde inte alls till någon harmonisk sanningskonsensus utan kulminerade så småningom i en epistemologisk nihilism där, med Peter Pomerantsevs (2015) ord, „ingenting är sant och allt är möjligt“ och där konspirationsteorierna följaktligen grasserar med en aldrig tidigare skådad frenesi (Ortmann & Heathershaw 2012).

Äldre forskning avfärdar ofta konspirationstänkande som vanföreställningar, oavsett om paranoian tillskrivs personen eller den retoriska stilen (Robins & Post 1997; Hofstadter 1965), men forskare är numer ovilliga att ta ställning i själva sanningsfrågan. Frånsett att paranoia faktiskt vara berättigad (Marcus 1999) blir „realitet“ allt svårare att definiera ju mer det vetenskapliga tolkningsföreträdet eroderas. Oftast avstår forskare därför helt från frågor om subjektivitet och fokuserar istället på berättelserna i sig själva; hur de artikuleras och operationaliseras, vilka sociala och maktpolitiska sammanhang de reflekterar och vilka konkreta effekter de får (West & Sanders 2003; Ortmann & Heathershaw 2012). När individuell subjektivitet alls tas upp så betonas oftast kollisionen mellan senmodernitetens fragmenterade verklighet och modernitetens kvardröjande idé om det autonoma, rationella och handlingskraftiga subjektet. Den nya tiden förutsätter egentligen mer „decentrerade“ eller „fragmenterade“ själv, men i väntan på att dessa poststrukturalistiska profetior ska realiseras insisterar folk fortfarande på att ha lite agens och blir frustrerade och osäkra när verkligheten inte ger utrymme åt den (Melley 2000).

Förvånansvärt lite forskning problematiserar uttryckligen det starkt konspiratoriska elementet i den samtida flodvågen av ryska radikal nationalism. När så sker, diskuteras oftast storpolitiska utspel av Kreml eller inflytelserika nationalistiska ideologer, och en svartvit, manikeisk världsbild och konspirationsteori ses då som politiska teknologier med syftet att avleda uppmärksamhet från egna politiska tillkortakommanden genom att skapa inre eller yttre syndabockar (Ortmann & Heathershaw 2012; Sakwa 2012; Yablokov 2014; Shnirelman 2017). Annars analyseras i första hand narrativet, inte hur det produceras, operationaliseras och konsumeras, med utgångspunkt från antagandet att idén om en konspiration hjälper passiva mottagare att förstå och begreppsliggöra ett turbulent förflutet och en oförutsägbar samtid (Hagemeister 2006; Laruelle 2012). Tyvärr blir det

sammantagna intrycket (helt oavsiktligt) att konspirationsteori utgör ett opium för folket och en politisk teknologi endast för makteliten. Ett undantag är Sergei Oushakine (2009), som ser konspirationsföreställningar som ett språk som identifierar individuella erfarenheter av förlust med ett utsatt och hotat Moderland, men som samtidigt visar etnografiskt hur de utgör mobiliserande krafter i olika slags medborgarengagemang, må det vara krigsveteraner eller medvetandehöjande diskussionsklubbar.

Jag kommer här att arbeta vidare med det senare perspektivet genom att visa inte bara hur den ryska moralkonservativa dystopins hotbilder har förändrats under de senaste två årtiondena, utan framför allt ge en bild av hur de omsätts i handling av relativt ordinära ryska medborgare. Frågor om subjektivitet kommer tyvärr till stor del att lämnas till sitt öde eftersom jag inte har ett gediget etnografiskt material att utgå från, till skillnad från Oushakine som bedrev fältarbete i sin hemstad. I detta avseende är han unik – andra forskare utgår enbart från texter, delvis för att de flesta är statsvetare.² Eventuellt kan de dock precis som jag själv ha konfronterat ett för detta tema ofrånkomligt metodproblem, nämligen att de potentiella respondenterna utgår från att forskaren är en spion utsänd av konspirationen och därför inte vill prata.

Själv visste jag från början att jag skulle positioneras som fiende. Det är illa nog att vara akademiker och ännu värre att vara utsänd från „Euro-Sodom“, som den syndfulla västvärlden ofta benämns. Därför planerade jag aldrig något fältarbete för detta projekt utan försökte mig på strategiskt intervjuande under sammanlagt tre månader i Sankt Petersburg och Moskva under våren och hösten 2012. Jag mejlade eller ringde de moralkonservativa företrädare jag kunde hitta kontaktuppgifter till (det var inte helt lätt) och fick respons av hälften. Av dessa drog sig hälften ur senare på grund av „tidsbrist“ eller, vilket de öppet tillstod, för att jag är svensk – ett florerande rykte om att Sverige just avskaffat orden „mamma“ och „pappa“ kanske blev för mycket för dem. Jag är djupt tacksam för det dussin intervjuer jag till slut fick, men sedan valde jag att begränsa mig till den moralkonservativa cyberrymdens generösa utbud av nyhets- och debattplattformar, bloggar och sociala medier,³ och till uppgifter i vanliga nyhetsarkiv om rörelsens tidiga historia.

Som läsaren kommer att märka, har min egen positionering under hela detta arbete varit konsekvent inkonsekvent – här lyfter jag först och främst fram de aspekter av deras analyser som i mina öron och ögon förefaller vara rimliga, men ibland kan jag inte undvika en lätt sarkastisk ton. Det ligger ju i det antropologiska uppdraget att ta till synes orimliga verklighetsuppfattningar på allvar, men som West och Sanders (2003) skriver är detta svårare ju närmare sitt eget hem man hittar dem. Azande och andra har fötts in i en värld där inga an-

dra förklaringsmodeller finns än häxeri, vilket gör det lätt att se att de agerar rationellt utifrån befintliga premisser. Men ryssar lever i en lika pluralistisk värld som min egen, och då är det svårare att acceptera hur dessa konservativa aktivister ofta okritiskt sväljer vad även den mest rabiate postmodernist skulle kalla ren lögn. Jag kommer inte att problematisera denna oförmåga att hitta rätt tonart, utan läsaren får helt enkelt stå ut – den är i alla fall ärlig.

Berättelsen tar form: kriget mot zoe

En mer ingående genealogi över dagens moralkonservativa ryska dystopi är bortom ramarna för denna text, men utgångspunkten är den historiska antagonism till västvärlden som under historien omväxlande kallats konfessionell, kulturell, politiskt-ideologisk och, numer, civilisatorisk. Den patriotiska bevekelsegrunden till trots, så är ortodoxa extremnationalisters apokalyptiska visioner en produkt av samma globalisering som de demoniserar. De flesta utgår på ett eller annat sätt från Sion Visas Protokoll, en förfalskad strategi för ett judiskt världsherravälde som i början på 1900-talet sattes samman av den ryske munken Nilus med en fransk antiroyalistisk satir från 1860-talet som förlaga (Boym 1999). Efter revolutionen förde pamfletten en mer livaktig tillvaro i Väst än i Öst, inte minst i USA tack vare en massdistribuerad utgåva sponsrad av Henry Ford. Där sög berättelsen upp nya teman som sedan fortsatte att muteras när Glasnost väl återbördat den till ryska tryckpressar. Dess i detta sammanhang viktigaste promotor var Fader Ioann, Metropolit av Petersburg och Ladoga, vilken före sin död 1995 hann publicera både en nyutgåva av själva Protokollen och en lång rad egna och numer närmast kanoniska traktat om „den intellektuella elitens och världsbankirernas“ manipulativa försök att fredligt inlemma Ryssland i en enad världsstat (Ioann 1993).

Utöver det judiska folket passerar här som Ondskans hantlangare en rad aktörer från USA:s konspiratoriska mainstreamfåra: ockulta och potentiellt sodomitiska ordnar som Tempelherrar och Illuminati, Vatikanen med sina jesuitter, CIA och dess underhuggare (Rockefeller, Bilderberggruppen, Kissinger, Dallasplanen, Brzezinskis Trilaterala kommission osv.) tillsammans med ryska specialiteter som bolsjevikerna (särskilt de internationalistiska trotskisterna) och Ioanns egen samtids ryska liberaler. Senare översikter över den nya världsordningens agenter lägger gärna till fascister, nazister och de flesta nutida organisationer för internationellt samarbete och bistånd, inklusive deras ryska samarbetspartners bland NGO:s och politiker. Däremot blev explicita referenser till judaism allt sällsyntare i extremnationalistisk rysk konspirationsteori mot 1990-talets slut (Verchovskij 2003:62), och de förekommer inte alls i den variant som

jag avhandlar här. Öppen antisemitism blev alltför politiskt inopportun, och kanske var den heller inte längre nödvändig i den flodvåg av västerländsk liberalism som då sköljde över Ryssland.

Både Protokollen och Ioanns pamfletter betonar moralisk korruption som ett av fiendens viktigaste vapen, men utan närmare beskrivning. Ungefär år 1996 kom dock ett nytt dystopiskt subnarrativ att formuleras där fiendens metoder specificerades mer i detalj. Sion Vise hade nu en gång för alla bytts ut mot en mer trovärdig och realistisk sammansvärjning av liberala globalister.

[P]rogrammen 'Familjeplanering' och 'Sexualundervisning för ryska skolbarn' utgör en politiskt inriktad, fascistisk aktion, noga planerad i utlandet med målet att snarast befria Ryssland från överflödigt befolkning och förvandla territoriet till ett råvaruproducerande bihang till högutvecklade länder. [...] Med febril energi försöker Rysslands fiender göra allt för att förintna henne: ekonomin, industrin och armén är förstörda, dryckenskap och narkomani breder ut sig, och nu skändas även barnen för att folket snarast ska dö ut. En fascistisk invasion hotar ännu en gång alla Rysslands folk med omedelbar förstörelse.

Utdraget kommer från en broschyr från 1998 av „Moskvas kommitté till försvar för familjen och livet“, en grupp bestående av ett par präster och ett tiotal representanter för konservativa ortodoxa massmedier och lekmannasällskap. Oron för de dalande demografiska siffrorna upptog hela den offentliga debatten vid den tiden, men här utvecklas den till ett fullskaligt demografiskt krig, där västvärlden (eller snarare USA och CIA) använder familjeplanering och sexualundervisning för att avfolka världens fattiga länder. De program som nämns i citatet drevs sedan tidigt 1990-tal av ryska NGO:s med internationellt stöd, men det till synes välvilliga syftet att stävja en galopperande HIV-epidemi och reducera landets extremt höga abortsiffror var enligt den konservativa oppositionen bara en listig skenmanöver. Programmets egentliga mål var att göra sig av med traditionella tabun mot att „tala om *det*“ och därmed, som ett par konservativa läkare formulerar det, sätta igång „hela den ödesdigra kedjan: frestelse – utsvävningar – aborter – veneriska sjukdomar – defekta barn – ofruktsamhet – avfolkning“ (Khalemin & Lukjanin 1997).

Nationens utplåning som *zoe*, biologiskt liv, kan ju ses som en metafor för den postsovjetiska „transitionens“ dråpslag mot det politiska, ekonomiska och sociala liv som det ryska folket dittills hade haft. Nationen förvandlades från en stormakt till en global bidragstagare, vanligt folk blev utfattiga medan kriminella upphöjdes till oligarker, och samtidigt dränktes hela det offentliga rummet i billig och chauvinistisk pornografi. Att många associerade det dittills okända fenomenet sexualundervisning med porr är inte så konstigt, och inte heller att alltihop fick symbolisera den ofruktsamhet och anarki som präglade hela samhällslivet.

För ortodoxa nationalister handlade det dessutom om våldtäkt i bildlig mening, en penetration av en föreställd rysk oskuld utförd av utländska aktörer beväpnade med makt, pengar och ett glamoröst och lockande frihetsbudskap.

Sexualundervisning blev därför snabbt en gemensam profilfråga för ett dittills splittrat konservativt block av radikala ortodoxa patrioter och kommunister. Antalet aktiva sympatisörer var marginellt, men de fick ändå tillräckligt utrymme både i massmedia och i Duman för att göra frågan till en politisk vattendelare. Trots den omvända kausaliteten i kampanjens argument – de program för sexuell hälsa som genomfördes hade dokumenterat goda resultat (Kon 2001) – avvisade Duman redan 1996 ett lagförslag om federal finansiering av program för sexuell hälsa. Detta stoppade förstås inte lokala projekt, men tiden kom att verka till den moralkonservativa opinionens fördel. Tio år senare fick Rysslands ökande oljeinkomster de flesta västerländska biståndsorganisationer att lämna landet. I brist på villiga ryska finansiärer blev denna typ av projekt mycket svåra att finansiera, även om några centra och kliniker fortfarande biter sig kvar.

Kriget mot bios: Juvenalnaja justitsija och den nya världsordningen

Kanske var det detta segertåg som i mitten på 2000-talet fick en handfull moralkonservativa debattörer att leta efter nya hotbilder, för den ultranationalistiska ortodoxa rörelsen var återigen splittrad och i behov av en ny profilfråga. Kampanjer hade förts även mot moraliskt fördärvlig konst, individuella skattenummer, vaccinationer och försämrade skolundervisning, men ingetdera lyckades samla alla patrioter eller få ett bredare genomslag hos den mer moderat konservativa allmänheten.

I mitten på 2000-talet uppenbarade sig nya möjligheter i och med ett nytt offentligt fokus på socialt utsatta barn, barns rättigheter och socialpolitik. Det i princip orörda sovjetiska socialvårdssystemet innefattade inte social prevention och erbjöd i princip bara en plats på barnhem åt familjer i akut kris. De överfulla institutionerna för vanvårdade barn blev allt mer problematiska både humanitärt och statsfinansiellt, och de federala myndigheterna annonserade därför en ny socialpolitik utformad efter pilotmodeller som under hela 1990-talet utarbetats lokalt på olika håll i landet av myndigheter, NGO:s och internationella biståndspartners. Nu skulle man arbeta med preventiv observation och intervention, och också satsa mer på outsourcing till den erkänt effektiva och kunniga civila sektorn (se Högdestrand 2016).

Samtidigt fördes kampanjer för att minska allmänhetens tolerans mot våld mot barn och sprida kunskap om FN:s barnkonvention, bland annat av NGO:s

och politiker som tidigare förespråkade sexundervisning. Detta föranledde ett par veteraner från „sexkriget“ att på en konservativ ortodox webbsajt gå till attack mot *Juvenalnaja justitsija*, ett begrepp som enklast översätts med engelskans *juvenile justice* (JuJu) och konventionellt refererar till reformprojekt relaterade till ungdomskriminalitet. I den moralkonservativa retoriken kom emellertid JuJu att omfatta hela den nya reformpolitiken eller, mer precist, vilken policy eller social trend som helst som kan tänkas försvaga föräldrars auktoritet över sina barn och öka statens insyn i familjers privatliv.

Nu förflyttades dystopiens dittillsvarande fokus från *zoe*, biologiskt liv, till *bios*, kulturellt, socialt, politiskt liv. Sterilitet och demografisk död byttes ut mot sin motsats, nämligen barn – elaka, rebelliska, och dessutom beväpnade med „rättigheter“ och en hel arsenal av totalitära offentliga institutioner. I början var kampanjen mer upptagen med barns upprorsinstinkt i sig, sinnebilderna för social anarki och samhällsupplösning, medan statens omsorg om deras rättigheter – en metonym för en panoptisk mardröm – blev mer framträdande senare, när konkreta lagförslag och policier väl uppenbarade sig.

I klassikern *Juvenalnaja justitija – den trojanska hästen* – en stilbildare för hela denna polemiska genre – och en rad texter som snabbt följde, redogör författarparet Irina Medvedeva och Tatjana Sjisjova (2006) för hur en sinister koalition av internationella och ryska barnrättslobbyister försöker manipulera fram ett federalt förbud mot fysisk tuktan av barn. Samtidigt, hävdar de, lurar denna maffia staten att bygga upp ett nationellt system av barnombudsmän, kris-telefoner och närgångna sociala myndigheter, till vilka barn kan rapportera sina föräldrar om de förnekas rätten att hänge sig åt dataspel, narkotika och pornografi. Föräldrarna måste då fogligt acceptera ett liberalt paradigm för barnuppfostran om de inte vill se sina barn omhändertagna av staten. På så vis reduceras befolkningen drastiskt, argumenterar Medvedeva och Sjisjova, för ingen sunt tänkande vuxen vill ju bilda familj under dessa omständigheter, och dessutom adopteras de institutionaliserade barnen bort till homosexuella par i Väst. De barn som mot all förmodan blir kvar i sina familjer, konkluderar författarparet, kommer att utnyttja sin nyvunna frihet inte bara till ovanstående förlustelser, utan framför allt till att skjuta ihjäl sina skolkamrater, delta i gatukravaller och föranstalta orangea revolutioner.

Det är ofta svårt att ta sådana här texter på allvar. Medvedeva och Sjisjova tillhör Rysslands mest inflytelserika moralkonservativa debattörer just för att de inte skrädder orden. Med friskt mod (och en god portion humor) attackerar de alla slags „globaliseringsagenter“ – sexundervisare, barnrättsaktivister, NGOs, politiker, barnombudsmän, FN, Europarådet, internationella biståndsgivare, liberalismens ockulta ideologi, Mörkrets furste själv och, inte minst, barn. Definitionsmässigt

„oförmögna till positiva viljeyttringar“ (ibid.) framställs de som ett slags morali-
ska embryon som endast kan förvandlas till ansvarsfulla sociala personer genom
regelbundet och skoningslöst bruk av en svångrem.

Jag fick en betydlig mer lågmäld och trovärdig version av samma historia av
Nikolaj, en före detta ingenjör i femtioårsåldern som nu är politisk kommentator
i en tidskrift knuten till Duman. „Det handlar om att forma en ny sorts människa,
en lättpåverkad konsument utan rötter i tradition och kultur,“ förklarade han.

Vissa nätverk ligger bakom, strukturer på det globala planet som infiltrerar och
tar över suveräna nationalstater. De använder massmedia för att programmera
folk, men familjen utgör ett motstånd, och därför måste den bort. Där vidareförs
ju grundläggande värderingar till nästa generation, så att människor kan tänka
kritiskt även om starka krafter påverkar dem utifrån.

Han betonade att det inte går att uppfostra barn utan ett visst mått av tvång. „De
förstår ju inte vad som är farligt, om de till exempel stoppar in fingrarna i elkon-
takten så måste man ju dra bort dem, och då är det klart att de skriker. Och när
de blir äldre och kanske hamnar i fel sällskap så griper ju föräldrar också in, de
gör det ju av kärlek.“

Enligt Nikolaj är målet för den nya socialpolitiken ett förbud mot alla begräns-
ningar av barns viljeyttringar. Barnkonventionen i sig var säkert välmenad från
början, menar han, men sen har vissa institutioner och specialister gjort ett vap-
en av den för att komma åt enskilda traditioner:

Man virar in det i floskler om 'humanism' och 'omsorg om barnen', men egentligen
handlar det bara om att splittra familjen. Den ska ju vara en enhetlig organism, en
enda kropp, men att söndra och härska är ju en urgammal princip. Det här påverkar
hela samhället – barns rättigheter är egentligen ett globalt massförstörelsevapen,
vilken stat som helst går under när barn slutar respektera föräldrar och pedagoger.
Och detta gäller även begrepp som 'rättigheter' och 'frihet' – de används också
som förevändningar för att skapa kaos. Varje gång Väst 'befriar' andra folk, från
någon diktator eller någon tradition, så slutar det aldrig med några 'rättigheter',
bara med att alla krigar alla mot alla, ekonomin rasar, hela samhället marginaliseras.
En hanterbar värld kan ha olika ordningar, mer eller mindre demokratiska, kanske
auktoritära, men vanligt folk bryr sig inte så länge det är *något* slags ordning, de
vill bara leva sina liv ifred.

„Väst står i min mening på tröskeln till samma sak,“ lade han till. Det var svårare
att värja sig mot denna del av hans argument. I princip har han ju rätt, tänkte jag
medan vi pratade.

Ni är naiva som inte ser vad som pågår. Nu börjar samhällsfundamenten vackla
även hos er, och det slutar med en totalitär regim, de uppstår alltid ur brist på

ledarskap. Någon kommer att ta kaoset som ursäkt för att skapa *riktig* ordning, och då blir det brutalt och inte ett dugg demokratiskt.

„The West“ har ju inte lyckats särskilt väl i sina försök att med ömsom humanitära, ömsom marknadsrationalistiska förevändningar civilisera (eller ens pacificera) Ryssland eller resten av „the rest“, och ryssar som genomlevt 1990-talets turbulens kan knappast klandras för att tolerera auktoritära ledare. Visst är syftet med Barnkonventionen och andra globaliserade rättighetsförklaringar att göra västerländska normer globalt accepterade (se Harris-Short 2001) – sedan må den enskilde avgöra om konservativa lokala „traditioner“ är så mycket bättre. Och nu, fem år efter vårt samtal, har hans dystra profetia om Europa och USA knappast blivit mindre aktuell, må vara att familjens sönderfall kanske inte är den mest avgörande faktorn i den pågående politiska fragmenteringen.

Neoliberal mardrömmar: policy och genusideologi

Nikolaj berättade hur jobbet några år tidigare hade fört honom till England.

Det första som slog mig var hur tillrättalagt allting var, man vet att man kan ta ett steg till vänster men att vägen är spärrad åt höger. Redan från början fanns det liksom inget att välja mellan. I Ryssland är man fri på ett helt annat sätt, här är precis allting *möjligt* även om vissa saker är förbjudna. Där läggs enorma resurser på en hög levnadsstandard så att ingen bråkar, folk har frivilligt gett bort sitt demokratiska inflytande. Ingen är vaksam, alla är så förnöjda att de verkar hjärntvättade.

„Governmentality och docile subjects“ tänkte jag och frågade om han hade läst Foucault, men det hade han inte. Senare såg jag ännu tydligare paralleller mellan anti-JuJu-retorikens dystopi och den akademiska kritik av neoliberal styrningsformer som jag själv vidarebefordrar till mina studenter. Även om Nikolaj och hans meningsfränder inte använder våra begrepp, återkommer de oavbrutet till diffus makt, övervakande omsorg, diskursivt skapade subjekt och, förstås, transnationalism och global standardisering av allt från varor till lagstiftning, livsstilar och mänsklig subjektivitet.

Mycket konkret artikuleras detta i en omfattande kritik mot att lagstiftning alltmer ersätts eller görs verkningslös av gummiartad policy (jfr Shore & Wright 1997). „I princip har de redan genomfört det [reformerna] utan att någon har märkt det,“ sa Larisa Pavlova, en känd konservativ advokat som jag träffade i Moskva,

genom en massa olika myndighetsbeslut, ämbetsförordningar, metodinstruktioner, rekommendationer och så vidare. Inte ens de flesta jurister känner till allt det där,

för att inte tala om vanligt folk. Nu vill de bara få igenom ett par federala lagar som ska legitimera själva systemet, men annars finns allt redan på plats.

Som många andra pekar hon på att denna typ av diffusa myndighetsutövning är svår att utmana juridiskt eftersom den inte bygger på tydliga beslut i rättsligt reglerade instanser. De lagförslag som befäster systemet är mycket allmänt hållna, utan exakta kriterier för vad som legitimerar ett ingripande i en familj. Besluten förpassas därmed från lagens domäner till organisatorisk policy och, slutligen, till den individuella tjänstemannens personliga omdöme. Men statstjänstemän blir inte mindre inkompetenta, korrupta eller maktmissbrukande i det nya systemet, argumenterar de konservativa. Framför allt lär de ingripa inte bara mot barnmisshandlande alkoholister, utan mot vilken förälder som helst vars inkomster eller uppfostringsmetoder inte motsvarar den västerländska standard som antas vara kriteriet både för FN-konventionen och för dess västerländskt indoktrinerade ryska förespråkare.

De refererar aldrig till Sovjetunionen när totalitarism diskuteras. Jag tänkte först att det handlade om något slags sovjetnostalgisk förträngning, men faktum är att det sovjetiska systemet (i alla fall efter Stalins död) inte hade så totalitära ambitioner vad gäller medborgarnas familjeliv (Kon 2011). Maktprincipen var, med Foucaults ord, suverän såtillvida att man lämnades ifred om man löd lagen och inte utmanade propagandan offentligt, och avvikare blev inte alls föremål för någon korrigerings utan förpassades bara geschwint till ett avlägset Gulag. Statens biopolitiska omsorger byggde inte på intervention utan på subvention – gratis eller billig hälsovård, utbildning, mat, kollektivtrafik, rekreation. Den neoliberala styrningens ömsinta men inträngande omhändertagande handlar tvärtom oftare om psykosociala åtgärder än om de materiella resurser som alltför många ryssar behöver mest av allt.

Jag ser heller inga reflektioner över den sovjetiska propagandans ökända brist på verklighetsförankring. Men kanske denna erfarenhet ändå delvis kan förklara varför medelålders moralkonservativa debattörer är så alerta på den rent diskursiva dimensionen av liberalernas föregivna krig mot rysk tradition: „Vi har redan uppmärksammat nyckelord,“ skriver Medvedeva och Sjisjova (2006), „som på nycklars vis öppnar dörrarna till en viss tankevärld. [Det finns också ord som] slår sönder vilken dörr som helst eller rent av ger en på käften. Ett sådant ord är ‘våld’. Få samtida ord har så uttryckligt negativ klang, i synnerhet med tillägget ‘mot barn’.“

Men nytolkningen inbegriper bara föräldrars „traditionella“ våld, ironiserar författarna, inte den misär som 1990-talets liberala ekonomiska experiment orsakat de flesta ryska barn. „Länge förstod vi inte denna motsättning,“ lägger de till, „även om vi anade en bluff, något dolt illasinnat syfte. Och detta blev klart helt nyligen, när barnens försvarare gick ut med planerna att införa JuJu.“

På samma sätt ifrågasätter konservativa debattörer rutinmässigt språkliga nybildningar i policyförklaringar och lagförslag som „fara för liv och hälsa“, „barnets bästa“, „svår livssituation“ och en förekommande differentiering av våld i fysiskt, psykologiskt och ekonomiskt (Pavlova 2010). Utöver att det även i dessa fall blir upp till enskilda tjänstemän att i praktiken definiera vad begreppen betyder, så menar debattörerna att själva språkbruket neutraliserar och avpolitiserar nya policies genom att vädja till förmodat självklara etiska eller vetenskapliga imperativ (jfr Shore & Wright, 1997:7, 21). Normal föräldradsdisciplin kan med dessa begrepp enkelt definieras som „våld“, må det vara en dask på stjärten, en utskällning eller indragen veckopeng, precis som fattigdom utan problem stöps om till ett psykosocialt handikapp i behov av åtgärder om „ekonomiskt våld“ ska avse tomma skafferier och dåliga bostäder.

Andra uppmärksammade begrepp eller ord är relaterade till genus och sexualitet. Framför allt gäller detta begreppen „gender“ och „tolerans“ (mot homosexualitet). En skribent refererar växelvis till dessa ord (och även „familjevåld“) som „ordammunition“, och „kontrollerande drönarintervenerare“, vilka enligt henne fabriceras av västerländska vetenskapliga institut specialiserade på psykologisk krigföring för att „sudda bort“ traditionella värderingar i resten av världen (Bergset 2017).

Hon och andra moralkonservativa debattörer har tagit queeraktivismens mest radikala uttryck på allvar och ser dessa begrepp som centrala „lingvistiska vapen“ i en „genusideologi“ avsedd att eliminera heteronormativitet som sådan. Dess mål är, hävdar de, att uppfostra alla barn helt könsneutralt – gärna med hjälp av genusdagis av svensk modell – tills de når puberteten. Då får de fritt välja mellan fem *gender*: hetero-, homo-, bi- och transsexuell samt lesbisk. Detta är, i sin tur, bara början på en slutgiltig omvandling av människan till en globalt standardiserad android vars sant mänskliga egenskaper – tradition, kultur, ett heterosexuellt definierat kön – ersatts med ett förprogrammerat begär att konsumera (Rjabitjenko 2013).

Detta subnarrativ uppenbarade sig i den moralkonservativa dystopin först år 2011, när ovan nämnda Rjabitjenko plockade upp det från Ukraina som just då nåtts av ett omfattande globalt korståg mot „genusideologi“, initierat av katolska och högerevangeliska kristna grupper (Korolczuk 2017; Graff 2014; Case 2012). Längre engagerade sig endast ett fåtal debattörer sporadiskt, kanske för att Ryssland inte har så mycket officiell „gender mainstreaming“ att protestera mot och för att ryssar generellt upplever könens särart som något naturligt och positivt. Även i det folkliga medvetandet associeras „feminism“ till rabiats hat snarare än till jämställdhet i arbetsliv och samhälle (se Højdestrand 2009:177; 2017b). Under år 2018 har dock polemiken mot „genusideologin“ intensifierats, kanske på grund av ovan nämnda internationella mobiliseringar men framför allt

för att många liberala politiker nu vill återuppliva ett lagförslag från 2003 om jämställdhet i arbetslivet.

Homosexualitet gavs stor uppmärksamhet även före „genusideologins“ intåg på agendan, men som ett av Gud instiftat tabu behöver dess förkastlighet inte förklaras. Oftast omnämns det bara som en självklart elakartad konsekvens av mer omedelbara hot (sexundervisning, barns rättigheter) eller i kontexten gayparader, men då får själva paraderandet mer utrymme än homosexualiteten i sig. Ibland framgår det dock att homosexualitet är förkastligt inte bara av religiösa skäl. Som all annan ofruktsam sexualitet är det också ett uttryck för en liberal konsumtionsideologi. „Det innebär att relationer konsumeras på samma sätt som varor,“ sa Vasilij, „man kalkylerar hur mycket njutning man kan få ut av varandra, och sen går de till nästa leverantör.“

För de moralkonservativa är ekonomisk-politisk nyliberalism och sexuell frihet bara olika sidor av samma mynt. Såvitt fienden vill standardisera allting annat – lagar, moral, barnuppfostran – i skapandet av den nya, lätthanterliga konsumenten, så innefattas även kön. Heteronormativitet blir i detta ljus samma slags motståndshandling som att insistera på kulturell särart eller nationell suveränitet. Som en vän till Vasilij uttryckte det:

De vill att en enda 'tsar' ska styra allt. En enda stat, en enda regering, en enda valuta, ett enda enat territorium, inga nationella eller etniska särdrag. Eller ens mänskliga, ingen ska ha några rötter. Det är som ett enkönat äktenskap. Vi gillar inte det här, vi gillar olikhet, *skillnad*.

Många antropologer vill ju också försvara det lokala och partiella mot all slags universalism och likformighet, och även vi målar gärna våra analyser av neo-liberalismens verkningar i en lätt dystopisk färgskala. Men det finns ändå en signifikant skillnad mellan Nikolajs och hans medkämpars synsätt och mitt eget akademiska. Egentligen är den mer teologisk än sociologisk. Vi tänker oss ett utspritt, diffust maktvetande utan specifikt ursprung, medan de utgår från en definierad maktkälla, Nikolajs „nätverk“, som målmedvetet manipulerar världens skeenden. Vi tror inte på Ondskan utan förklarar världens dystra öde med mänsklig ofullkomlighet i största allmänhet, medan Nikolaj genom att skylla på en distinkt grupp människor, en förkroppsligad Djävul, i någon mening ger mänskligheten absolution från arvsynden.

„Charter for social action“

Personifieringen av ondskan manar fram visionen om ett krig – det är ingen slump att den metaforen är så vanlig i den moralkonservativa retoriken. Det är lättare att ta till vapen (eller i alla fall petitioner) om ett visst lagförslag och dess

författare är entydigt onda, än om det är skapat i ren välmening och de skadliga effekterna bara är potentiella, partiella och avhängiga ett Latourskt assemblage av faktorer som varken har ett ursprung eller går att göra något åt. Under min vistelse i Ryssland år 2012 gällde striden ett lagförslag om social prevention (se Højdestrand 2017) som de moralkonservativa faktiskt lyckades stoppa. Samma tur har de inte alltid haft, men ända sedan 1990-talet har kampen för moralen och traditionen riktat in sig på mycket konkreta hot, oftast olika lagförslag och policyinitiativ.

Den har dock inte dock förts på samma sätt. Anti-sexkampanjen drevs i huvudsak i massmedia av en liten men produktiv stab debattörer, huvudsakligen präster, läkare, barnpsykologer och jurister. En välutbyggd ultranationalistisk ortodox informationssfär fanns redan, tack vare förutnämnde Fader Ioann som var en lika innovativ mediestrateg som produktiv publicist. Så snart Glasnost släppte massmedierna fria från statlig kontroll, byggde han upp en hel sektor av tidskrifter, förlag och etermedier, och när tekniken tillät förankrade hans adepter det hela på Internet. Jag vet inte hur många regelbundna användare denna konservativt ortodoxa informationssfär egentligen har (år 2006 estimerade Verchovskij dem till cirka 5 procent av befolkningen), men dess informationsplattformar och debattforum sjuder av aktivitet och framför allt citeras de flitigt av den konventionella pressen och mer liberala kyrkliga plattformar, oavsett dessas egen hållning.

Samtidigt utvecklades ett slags alternativ expertsektor med oberoende ortodoxa forskningscentra och institut, med Mitrofanovas (2005) ord „para-akademisk“ eftersom den härmar den universitetsbaserade forskningsvärldens yttre former utan större hänsyn till dess vetenskapliga fundament eller kriterier. Merparten av de nya experterna kommer från den så kallade tekniska intelligentsian, den kategori professionellt högutbildade ingenjörer, läkare, datavetare, psykologer, jurister, med flera som enligt mina respondenter också utgör kärntrupperna i Föräldrarörelsen. De ser med skepsis på universitetens samhällsvetenskap och humaniora (frånsett vissa särskilt patriotiska historiker) och om referenser alls ges är det i huvudsak i relation till religionsfilosofer från förra seklet. Samtida akademisk forskning uppfattas generellt som manifest för handling, inte som värdeneutrala analyser av sakernas tillstånd. Foucault ses därför som den neoliberal styrningens främsta arkitekt, inte som dess mest inflytelserike kritiker, och Nick Bostrom antas vilja realisera transhumanismen, inte beskriva den (Rjabitjenko 2013). Det är sant att gränsen mellan analys och agitation inte är knivskarp vare sig hos Marx, sovjetisk samhällsvetenskap, tänkare som Butler och Gramsci (som ibland nämns) eller oss antropologer. Men här handlar det om ett helt annat sätt att läsa, och det gäller inte bara vetenskap. Således har Medvedeva och Sjisjova avslöjat att planen för den nya världsordningen

gjordes upp av ingen annan än Aldous Huxley. Annars hade ju inte dagens verklighet så exakt motsvarat den nya, sköna värld han skrev om för åttio år sedan, och förresten var både hans far och bror kända förespråkare för familjeplanering (Medvedeva & Sjisjova 2012).

I slutet på 1990-talet bildades också en handfull aktivistgrupper för moraliskt engagerade föräldrar på olika håll i landet, men gräsrotsengagemanget tog fart först när socialpolitik och barns rättigheter togs upp på agendan i mitten på 2000-talet (Höjdestrand 2017a). Sedan dess har rörelsen vuxit lavinartat och har på senare år också fått benäget stöd av en bred flora ultranationalistiska grupper som aldrig tidigare intresserat sig för familjepolitik. Detta har gjort mobiliseringen mer heterogen såtillvida att alla inte längre är religiösa, även om „tradition“ ofta kompletteras med „ortodoxi“ bland slagorden på hemsidorna.

I praktiken ägnar sig dess gräsrotter åt ett slags totalförsvar mot mycket grundläggande former av hot. De försvarar det biologiska livet (i alla fall det ryska) genom att förordar en sund livsstil, äktenskaplig trohet, många barn och stabila familjer. De skickar barnen till ortodoxa sommarläger där de får lära sig självförsvar och disciplin ute i naturen, och de ägnar sig gärna åt gräsrotsvälgörenhet för att hjälpa mindre lyckligt lottade familjer med det nödvändigaste för överlevnaden. Det politiska livet, samhällsgemenskapen, försvaras genom offentliga manifestationer, petitioner, informationsspridning, rundabord, workshops och annan aktivistisk verksamhet. Barnens potential som framtida medborgare säkras med kvällsundervisning i litteratur, historia och kristendomskunskap.

Rörelsen uppvisar ett starkt gräsrotsetos, en idealisering av politisk och ekonomisk autonomi, transparens, egalitär organisation och kritiskt engagemang som ger en stark vi-känsla och en symbolisk immunitet mot den etablerade politikens korruption. Helt okomplicerat är det dock inte, för ibland krävs kontakter med statsmakten om man vill påverka den, och det finns ingen konsensus om hur detta ska hanteras. Rörelsen har från första början uppvisat en latent motsättning mellan vad Bourdieu (1991) skulle kalla purister respektive pragmatiker, och kritik förekommer lika ofta mot våghalsigt fraterniserande med fienden som mot isolationistisk handlingsförlamning.

„Men *någon* måste ju få saker gjorda,“ som några moralkonservativa ledare i Jekaterinburg bemöter en känd purists kritik mot deras kommunalpolitiska kontakter. „I det här kriget är hon fältartist, hennes uppgift är att hålla stridsmoralen uppe, men hon blir betydelselös om inga soldater och officerare utkämpar själva fältslagen.“

Oavsett inställning till aktiv kollaboration är det viktigt för föräldrarättsaktivister att vara „civila“, att hålla sig inom lagens ramar, „undvika primitiva gatemetoder“, som Vasilij uttryckte det, och att vara informerad och påläst. Inte

minst gäller detta juridik. Varje kontroversiellt lagförslag analyseras ned i minsta detalj på moralkonservativa webbplatser, och jurister har en framstående plats bland de regelbundna debattörerna. Mycket energi läggs också på att öka gräsrotternas motståndskraft inför potentiella intrång av de sociala myndigheterna, dels genom krishjälp och juridisk rådgivning till drabbade föräldrar, dels genom en uppsjö av vardagsjuridiska gör-det-självmmanualer, rådgivningsspalter, chatt-rum och regelrätta distansutbildningar på Internet. *Bios* försvaras därmed också genom kompetensutveckling; individen ges möjlighet att arbeta på sig själv som politiskt subjekt, att öka sin förmåga både till internt samarbete och till informationsarbete utåt.

Påfallande är också den optimistiska och självsäkra tonen. Även om mycket av den propagandistiska retoriken på nätet är genomsyrad av ett slags „patriotism of despair“, med Oushakines (2009) ord, så märks detta varken på de människor jag träffade eller i de webbforum där aktivister diskuterar sitt arbete. De är inte speciellt utsatta människor, och även om 1990-talets år av chockterapi är en gemensam negativ referenspunkt så vore „trauma“ fel ord – folk är mest förbannade. Inte heller är de desperata. „Det blir bra,“ hörde jag mer än en gång, „allt blir bra, egentligen har vi redan vunnit, vänta bara så får du se.“

Så representerar de sig själva, ska tilläggas – praktiken har jag ju inte sett. Själva arbetet och gemenskapen utgör en praktisk iscensättning av det önskvärda samhället, samtidigt som deras retorik är sparsam med verbalt formulerade utopier. Positiva framtidsvisioner framträder bara implicit – i spridda kommentarer, återkommande referenser till vissa tänkare och förhållningssättet till den egna rörelsen återspeglas en mycket skissartad kontur av det önskvärda samhället.

Den neoliberala mardrömmens antites är, föga förvånande, en småskalig samhällsmodell där staten inte behöver ingripa i familjers privatliv helt enkelt för att alla andra gör det istället. „Ryssar är traditionellt inte särskilt hårda mot barn,“ sa Tatjana, en aktivist i fyrtioårsåldern från Moskva.

Traditionen är tvärtom att alla griper in när de ser att ett barn far illa. Det finns ett sinne för rättvisa och medkänsla, och i alla fall i småstäder, där folk känner varandra, finns ett etos att man bryr sig, man engagerar sig i varandras liv. Så när staten börjar blanda sig i, som den gör nu, så blir folk bara förbannade. Inget mer händer.

De andra jag pratade med betonade också att den lokala gemenskapen, med familjen som hörnsten, bör ha en betydande autonomi gentemot statsmakten. Utan att någon sa det explicit, så reflekterar detta de förrevolutionära byrådens relativt höga grad av självbestämmande i rent interna frågor. Både Nikolaj och Vasilij pratade om en uppdelad samhällsmodell där, enligt Vasilij, „staten hanterar

de stora frågorna, försvaret, export, järnvägar och sånt, medan små frågor, som familj, tas om hand om dem som direkt berörs“. Båda refererade till exilfilosofien Ivan Iljin (1883-1954), som enligt Nikolaj menade,

att gränsen för demokrati går vid vad folket kan ta till sig. Så folk bör tillåtas så mycket självorganisering som de klarar av. Resten måste staten ta hand om, det får inte finnas något maktvakuum. Sen drar staten sig tillbaka i takt med att folket lär sig att ta ansvar, då blir det inte kaos och alla får det bättre.

I denna vision har staten fullständig auktoritet på „sina“ områden men ingen alls på andra, vilket förutsätter en strikt legal reglering av respektive parters ansvarsområden. Detta reflekteras i föräldrarättsaktivisternas ständiga åberopanden av den ryska grundlagen och deras krav på en strikt juridisk fixering av myndigheters rätt att ingripa i familjer – allt ska in i lagtexten, från alkoholism till exakta definitioner av „våld“, „skador“ och „försummelse“. Vördnaden för lagen som sådan syns också i att man principiellt underkastar sig grundlagens och presidentens auktoritet, oavsett vad man tycker om den förras innehåll och den senares person. (Putin innebär inga större problem, medan principen var svårare att hålla under den djupt hatade Jeltsin, Verkhovsky 2003:153ff.) Modellen kombinerar lokal egalitarianism med en absolut hierarki mellan en suverän stat och folket, vilket för övrigt reflekterar hierarkin mellan förälder och barn eller den kristne och Gud.

Generellt verkar hierarki ses som en förutsättning för den differentiering, „skillnad“, som ständigt återkommer i den nationalistiska ortodoxa diskursen. Medan både kaos och totalitarianism i sig är odifferentierade tillstånd, så utgörs ju en politisk ordning per definition av skillnader som på något sätt måste organiseras. (Jag ville tipsa Nikolaj om Louis Dumonts Homo Hierarchicus men hittade ingen rysk översättning).

Trots nostalgin för lokalsamhälle och bygemenskap placeras inte dystopiens motsats i en arkaisk forntid. På frågan om „traditionella familjevärderingar“ ska härledas till före eller efter revolutionen svarar Irina Medvedva uttryckligt: „Sovjetunionen, för något annat minns vi inte“ (Zjgutova 2014). Men så enkelt är det inte, för det sovjetiska 1960-tal de ser framför sig är befriat från förljugen ideologi och tomma partislogans, samtidigt som det är berikat med en Stark Ledare och en mäktig ryskortodox kyrka med autentiska och odiskutabla sanningsanspråk. Drömmen om en epistemologiskt trygg verklighet präglar även skandinaviska högerpopulister, men de ryska måste på ett helt annat sätt bygga upp något nytt från början som ingen riktigt kan påstå existerade tidigare. Det handlar inte om en återgång till något, och det vet de egentligen, hur sovjetnostalgiska de än är. Kanske just därför är denna „proto-utopi“ betydligt mer osam-

manhängande och oartikulerad än dystopin, utöver att de flesta aktivister lever i storstäder där den ändå inte är realiserbar. Därför blir dystopin och inte utopin den myt som enligt Malinowski (1948) fungerar som en „charter for social action“. Med hjälp av den kan man stänga moraliskt stötande sexualupplysningskliniker, jaga knarklangare på gatorna, beskydda medföräldrar från maktmissbrukande myndigheter och dessutom ha lite skoj på vägen.

Lögn, förbannad lögn och politisk effektivitet

Jag har hittills närmat mig den ryska moralkonservativa dystopin med viss respekt genom att lyfta fram dess mer sympatiska drag – dels den ofta rätt träffande kritiken mot en neoliberalism som jag själv avskyr, dels dess förmåga att mobilisera ett slags frihetlig subjektivitet som inte är helt osympatisk för ett svenskt gammalt vänsterhjärta.

Men för att citera den nu framlidne ryske sexologen Igor Kon, ett av den moralkonservativa rörelsens mest älskade hatobjekt, vilar denna propaganda på „en sällsynt blandning av okunnighet, lögn och inverterad kausalitet“ (Kon 2001). Detta gäller hela skalan, från lättare informationsbias till halvsanningar och, med Mark Twains ord, „lögn, förbannad lögn och statistik“, och jag skulle behöva ytterligare tio sidor bara för en översiktlig beskrivning av alla dess medvetna missförstånd och „alternativa nyheter“. Nämnas kan i alla fall att konservativa aktivister minutiöst bevakar fall, när myndigheterna griper in i familjer utan giltiga skäl, men att de aldrig berör motsatsen eller ens själva existensen av barn som faktiskt behöver statens skydd från föräldrars missbruk, mentala problem eller, för den delen, en övernitiskt traditionell inställning till fysisk bestraffning. Inga fakta undersöks gällande verkliga utföranden och resultat av familjeplanering eller förebyggande arbete med krisfamiljer, utan allt förkastas kategoriskt enligt icke ifrågasatta stereotyper – sexualundervisning är instruktion i samlagsställningar och „prevention“ är att sätta barn på barnhem, oavsett vilka åtgärder politikerna föreslår. Allra mest ljuger man om Väst och hur socialpolitik och jämställdhetssträvanden fungerar här. Ingen undersöker om Sverige verkligen har avskaffat orden „mamma“ och „pappa“ (ingen trodde på mina försäkringar om motsatsen), om finska Lappland faktiskt svämmar över av koncentrationsläger för omhändertagna barn (Bäckman 2010), eller om Norges Barnevern brukar kidnappa ryska invandrarbarn och klär ut dem i Putinkostymer dekorerade med penisar (Latynina 2014).

Detta lättsinniga förhållande till fakta är inte unikt för Ryssland. Irvine föreslog år 2004 att amerikanska sexupplysningsmotståndare ljuger om detaljer för att de är övertygade om att Gud är med dem i det stora hela. Men sedan dess har

ju det allmänna uppsvinget för högerpopulism i hela världen, inte minst i Europa och USA, visat att det går utmärkt att ljuga även utan Gud och, för övrigt, oberoende av politisk orientering, att döma av mer generella tendenser inom mitt eget hemlands politiska diskurs. Men det är en annan diskussion.

Vad som möjligtvis gör den ryska moralkonservativa retoriken speciell i sitt eget hemland är dess totala avsaknad av cynism. Ljugandet inom rysk massmedia och etablerad politik präglas av en extrem postmodern relativism, ett bokstavligt „eftersom ingenting är sant, så är allting möjligt och speciellt det jag själv tjänar på“. Föräldrarörelsens eldsjälar verkar tvärtom tro på vad de gör och ljuger, såvitt jag begriper, av ren heuristisk omsorg – de vill bara tydliggöra sin sanning. Utan grubbel och onödiga följdfrågor är det lättare att upprätthålla den svartvita världsbild som möjliggör social mobilisering.

Hur selektiv kan man då egentligen vara med fakta för att övertyga andra och åstadkomma det man verkligen vill? Frågan är knepig, för spekulationer om en viss dystopis effekter på ett helt samhälle frestar lätt forskaren att överdriva betydelsen av just den berättelse eller de aktörer man själv studerar (vilket i sig självt är konspiratoriskt). Ryssland är problematiskt också för att folkmajoriteten är så heterogen och fragmenterad att det är svårt att tala om en „allmän opinion“. Trots allt nationalistiskt stöd representerar de moralkonservativa inte på något sätt en folkmajoritet, och som social rörelse konkurrerar de mot mycket bredare mobiliseringar mot allt från valfusk till bostadsbrist, miljöföroreningar och dålig skolmat.

Politisk effektivitet handlar dock inte om att övertyga en majoritet av medborgarna utan rätt makthavare i rätt situation, och i detta avseende har Föräldrarörelsen skördat vissa framgångar genom att göra sin dystopi till politiskt och medialt allmängods. Avståndstaganden från „den västerländska modellen av *juvenalnaja justitsija*“ är sedan fem år ett bekvämt sätt för både opportunistiska politiker och den ryskortodoxa kyrkan (som officiellt är betydligt mer moderat än föräldrarättens ultrakonservativa härförare) att offentligt bekräfta en konservativt korrekt politisk *persona*. År 2013 basunerade ett känt TV-ankare på bästa sändningstid ut att svenska skolbarn gör sin sexdebut vid nio års ålder och blir impotenta vid 12, något som han tagit direkt från en text av Medvedeva och Sjisjova från 1996 (fast där gällde det England). En liten men lojal stab av dumaledamöter blockerar envetet alla lagförslag som på något sätt kan relateras till „familjevåld“ (Höjdestrand 2017b), och Kreml använder gärna ortodoxa ultranationalisters symboliska repertoar när man vill manifesteras nationell enhet under slagorden „tradition“, „patriotism“ och „familjevärderingar“ – därav de federala förbuden år 2013 mot homosexuell propaganda och adoptioner till USA och länder som tillåter samkönade äktenskap.

Men dessa triumfer var slumpmässiga (se Højdestrand 2014), och de konservativa föräldraaktivisterna har inte lyckats stoppa de socialpolitiska reformer som är högst på deras egen dagordning. Orsaken är, menar jag, just dystopin. De kan inte presentera några gångbara alternativ eftersom de, kort sagt, har silat bort alla fakta som skulle kunna ge dem åtminstone en rudimentär kunskap om de frågor de vill påverka. Som konservativa vill de helst inte ha någon socialpolitik alls, men staten kan inte på samma sätt bara ignorera en social verklighet där föräldrar trots all moralistisk propaganda fortsätter att supa, knarka och misshandla sina barn utan det minsta uns av kärlek och omsorg. Därför behövs en socialpolitik och, därmed, också policymakare som, i sin tur, måste tro på sin egen uppgift och som därför per definition är liberala och reformvänliga (se Højdestrand 2016).

Mer ingående studier av lokala sammanhang skulle behövas för att avgöra vilken roll föräldrarättsrörelsen spelar i den socialpolitiska praktiken, för myndigheter ute i Rysslands regioner behöver inte nödvändigtvis följa Kremles riktlinjer vad gäller barnskydd, familjevärderingar eller andra frågor. Framför allt är de ofta pragmatiska och kan erbjuda helt andra förhandlingsmöjligheter. Men om de moralkonservativa aktivisterna verkligen vill ha politiskt inflytande behöver de vara relativt eniga med lokala makthavare om vad som är sant och inte, och då behöver de förmodligen avstå från delar av dystopin till förmån för en mer nyanserad version av verkligheten.

Frågan är om de då alls kan överleva som rörelse, för trots segervissheten verkar deras gemenskap och konstruktiva potential förutsätta en grundläggande pessimism, en hotbild att mobilisera sig runt. Även deras patriotism förutsätter, med Oushakines (2009) ord, en desperation, men inte nödvändigtvis på det individuella planet – det räcker med att bibehålla ett symboliskt martyrium åt Moderlandet. Om det nu beror på ryssars omvittnade vurm för lidande, eller om det bara är sunt förnuft – fördelen med dystopier framför utopier är att kampen aldrig behöver innebära ett helgjutet samhällsbygge. Det räcker med att slåss mot det värsta.

Noter

1. Sociala mobiliseringars „storlek“ är svårbedömda när de äger rum online lika mycket (eller mer) som offline. Jag har hittills hittat cirka 300 lokala grupper knutna till olika städer, men därtill kommer en svåröverskådlig svärm av olika slags onlinegemenskaper vars omfattning inte låter sig bedömas.
2. Ett undantag är etnografen Viktor Shnirelman, vars omfattande studier av olika typer av antisemitiska konspirationsteorier i Ryssland (Shnirelman 2017) dock baseras främst på textanalys.
3. Bland de mer tongivande konservativa plattformarna om just sexualitet och socialpolitik kan nämnas: ivan4.ru; <http://r-v-s.su>; <http://arks.org.ru> samt podkom72.pф.

Litteratur

- Bergset, Irina
2017 Gendernye teorii kak orudie unitjozjenija traditsionnyh tsennostej. <http://arks.org.ru/index.php/deyatelnost-arks/pikety-mitingi-konferentsii-s-ezdy-video-dokumenty/rozhdestvenskie-chteniya-2017>.
- Bourdieu, Pierre
1991 Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity/Basil Blackwell.
- Boym, Svetlana
1999 Conspiracy Theories and Literary Ethics. Umberto Eco, Danilo Kiš and The Protocols of Zion. *Comparative Literature* 51(2):97-122.
- [Bäckman, Johan] Bekman, Iokhann
2010 Juvenal'naja justitsija: put' k fashizmu. http://ruskline.ru/analitika/2010/06/23/yuvenalnaya_yusticiya_put_k_fashizmu/.
- Case, Mary Anne
2012 After Gender the Destruction of Man? The Vatican's Nightmare Vision of the "Gender Agenda" for Law. *Pace Law Review* 3(3):802-18.
- Chalemin, Jakov A. & Valentin P. Lukjanin
1997 Spasite nasji dusji! Ural, 15. juli.
- Graff, Agnieszka
2014 Report from the Gender Trenches. War Against "Genderism" in Poland. *European Journal of Women's Studies* 21(4):431-42.
- Hagemester, Michael
2006 The Protocols of the Elders of Zion and the Myth of a Jewish Conspiracy in Post-Soviet Russia. In: J.H. Brinks, S. Rock & E. Timms (eds): *Nationalist Myths and Modern Media*. Pp. 243-55. New York: Tauris Academic Studies.
- Harris-Short, Sonia
2001 Listening to "the Other?" The Convention on the Rights of the Child. *Melbourne Journal of International Law* 2:304-50.
- Hofstadter, Richard
1965 The Paranoid Style in American Politics and Other Essays. New York: Knopf.
- Höjdestrand, Tova
2009 Needed by Nobody. Homelessness and Humanness in Post-Socialist Russia. Ithaca: Cornell University Press.
- 2014 Fosterland, familj och föräldraföreningar. Moralisk mobilisering och myndighetsmisstro i dagens Ryssland. *Nordisk Østforum* 28(4):329-54.
- 2016 Social Welfare or Moral Warfare? Popular Resistance against Children's Rights and Juvenile Justice in Contemporary Russia. *International Journal of Children's Rights* 24(4):826-50.
- 2017a Nationalism and Civicness in Contemporary Russia. Grassroots Mobilization in Defense of Traditional Family Values. In: K. Fábíán & E. Korolczuk (eds): *Rebellious Parents. Parental Movements in Russia and Central and Eastern Europe*. Pp. 31-60. Indiana University Press.
- 2017b En lag emot slag eller ett slag mot familjen? Om våld i hemmet, juridik och populistisk paranoia i Ryssland. *Antroperspektiv, Svenska Antropologförbundets blogg*, <https://antroperspektiv.org/2017/02/09/en-lag-emot-slag-eller-ett-slag-mot-familjen-om-vald-i-hemmet-juridik-och-populistisk-paranoia-i-ryssland/>.

- Ioann (Snytjev, Mitropolit)
2003 Russkij uzel. http://gosudarstvo.voskres.ru/ioann/tr1_12.htm.
- Irvine, Janet M.
2004 Talk about Sex. The Battles over Sex Education in the United States. Berkeley: University of California Press.
- Kon, Igor S.
2001 Podrostkovaia seksual'nost' na poroge XXI veka. Moskva: Feniks +.
2011 Bit' ili ne bit'. Moskva: Vremja.
- Korolczuk, Elżbieta
2017 The Vatican and the Birth of Anti-Gender Studies. *Religion and Gender* 6(2):293-96.
- Laruelle, Marlene
2012 Conspiracy and Alternate History in Russi. A Nationalist Equation for Success? *Russian Review* 71(4):565-80.
- Latynina, Yulia
2014 Selective Psychoses. *Moscow Times* 21. januari. <https://themoscowtimes.com/articles/selective-psychoses-31278>.
- Malinowski, Bronislaw
1948 [1926] Magic, Science, and Religion. New York: Doubleday.
- Marcus, George
1999 Introduction to the Volume. The Paranoid Style Now. In: G. Marcus (ed.): *Paranoia Within Reason. A Casebook on Conspiracy as Explanation*. Pp. 1-11. Chicago: University of Chicago Press.
- Medvedeva, Irina & Tatjana Sjisjova
2006 Trojanskij kon juvenalnoj justitsii. <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/061026200349.htm>.
2012 Tjitajte Chakslj! <http://www.pravoslavie.ru/52206.html>.
- Melley, Timothy
2000 Empire of Conspiracy. The Culture of Paranoia in Postwar America. Ithaca: Cornell University Press.
- Mitrofanova, Anastasia
2005 The Politicization of Russian Orthodoxy. Actors and Ideas. Stuttgart: Ibidem.
- [Moskvas kommitté till försvar för familjen och livet] Moskovskij mezhregionalnyj komitet v zashchitu semi i zhizni.
1998 Destruktivnyj karakter dejatelnosti rossijskij Assotsiatsii "Planirovanie semi" i protivodejstvije ee agressii. <http://www.orthedu.ru/books/sbornik.htm>.
- Müller, Jan-Werner
2016 What Is Populism? Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ortmann, Stefanie & John Heathershaw
2012 Conspiracy Theories in the Post-Soviet Space. *Russian Review* 71(4):551-64.
- Oushakine, Sergei
2009 "Stop the Invasion!" Money, Patriotism, and Conspiracy in Russia. *Social Research* 76(1):71-116.

- Pavlova, Larisa
2010 Pravovye aspekty juvenalnych tehnologij. http://ruskline.ru/analitika/2010/12/27/pravovye_aspekty_yuvenalnyh_tehnologij/.
- Pomerantsev, Peter
2015 Nothing is True and Everything is Possible. The Surreal Heart of the New Russia. London: Faber & Faber.
- Rjabitjenko, Ljudmila
2013 Globalnoe izmerenie mira – globalnoe unitjozjenie semi? http://ruskline.ru/analitika/2013/07/03/globalnoe_izmenenie_mira_globalnoe_unichtozhenie_semi/.
- Robins, Robert S. & Jerrold M. Post
1997 Political Paranoia. The Psychopolitics of Hatred. New Haven: Yale University Press.
- Sakwa, Richard
2012 Conspiracy Narratives as a Mode of Engagement in International Politics. The Case of the 2008 Russo-Georgian War. *Russian Review* 71(4):581-609.
- Shnirelman, Viktor
2017 Koleno Danovo. Eschatologija i antisemitizm v sovremennoj Rossii. Moskva: BBI.
- Shore, Chris & Susan Wright
1997 Introduction. Policy. A New Field of Anthropology. In: C. Shore & S. Wright (eds): *Anthropology of Policy. Critical Perspectives on Governance and Power*. Pp. 3-33. London: Routledge.
- Verchovskij, Aleksandr
2003 Polititjeskoe pravoslavie. Moskva: Sova tsentr.
2006 Holy Russia Versus the Fallen World. Conservative Orthodox Mythologies in Contemporary Russia. In: J.H. Brinks, S. Rock & E. Timms (eds): *Nationalist Myths and Modern Media. Cultural Identity in the Age of Globalisation*. Pp. 229-42. London: Tauris Academic Studies.
- West, Harry G. & Todd Sanders
2003 Transparency and Conspiracy. *Ethnographies of Suspicion in the New World Order*. Durham: Duke University Press.
- Yablokov, Ilya
2014 Pussy Riot as Agent Provocateur. Conspiracy Theories and the Media Construction of Nation in Putin's Russia. *Nationalities Papers* 42(4):622-36.
- Zjgutova, Elina
2014 Irina Medvedeva o traditsionnykh semejnykh tsennostjach. https://ivan4.ru/news/traditsionnye_semejnye_tsennosti/irina_medvedeva_o_traditsionnykh_semejnykh_tsennostyakh/.